

2024-08-19

Omvärldsanalys av den sociala kontexten vid större etableringsarbeten

Mariestads kommun

MARIESTAD

Urban Utveckling

Om rapporten

Denna rapport presenterar en omvärldsanalys av den sociala kontexten i samband med etableringen av den planerade batterifabriken i Mariestad. Rapporten analyserar forskning kring sociala utmaningar som kan uppstå vid större industrietableringar och ger insikter från liknande projekt i andra kommuner. Omvärldsanalysen lyfter fram nationella exempel och baseras bland annat på intervjuer med representanter från utvalda fallstudier för att identifiera både möjligheter och risker.

Arbetet har utförts av konsultföretaget Urban Utveckling på uppdrag av Mariestads kommun.

Urban Utveckling erbjuder rådgivning till kommuner, fastighetsägare och andra beslutsfattare vid såväl strategisk som operativ utveckling med tonvikt på platser och områden med olika socioekonomiska utmaningar.

För mer information kontakta:

Khadija Ali
076-024 78 41
khadija.ali@urbanutveckling.se

Agnes Elmqvist
076-004 64 62
agnes.elmqvist@urbanutveckling.se

Maja Gustafsson
070-456 98 07
maja.gustafsson@urbanutveckling.se

Sammanfattning

Denna omvärldsanalys har sin bakgrund i att en ny batterifabrik planeras att stå färdig i Mariestad till år 2030, vilket förväntas skapa cirka 3 000 nya arbetstillfällen. Kommunen har som mål att öka befolkningen till 40 000 invånare till år 2040. Detta innebär att det kommer finnas ett stort behov av nya bostäder och även behov av att höja kunskapen om arbeten inom denna sektor.

Mariestads kommun har fått stöd från Brottsförebyggande rådet (Brå) för att öka sin kunskap inom dessa frågor. Med hjälp av stödet vill kommunen stärka sitt brottsförebyggande arbete genom att göra en omvärldsanalys. Denna analys syftar till att förstå de sociala risker som kan uppstå i samband med stora industrietableringar, som arbetslivskriminalitet, människohandel, prostitution, välfärdsbrott och annan social problematik som kan kopplas till stora företagsetableringar och tillfälliga bostäder. Målet är att kommunen ska bli bättre förberedd på att hantera dessa utmaningar.

Rapporten belyser nationella exempel på liknade etableringsarbete och dess sociala kontext. Intervjuer har genomförts med kommunerna Gällivare, Timrå och Boden, kommuner som är jämförbara med Mariestads kommun både i termer av invånarantal och omfattning av etableringsprojekt. Skellefteå inkluderas också på grund av kommunens omfattande erfarenhet av stora etableringsarbeten och effektiva förberedelsestrategier.

I omvärldsanalysen har intervjuer genomförts med representanter från dessa kommuner samt med Omställning Skaraborg för att samla in insikter och erfarenheter om hur man förbereder sig för och hanterar stora etableringar.

Innehåll

1. Bakgrund	5
1.1 Omställning Skaraborg	6
2. Forskningsöversikt	8
2.1 Industrietablering	8
2.2 Inflyttningstakten och attrahera nya invånare	9
2.3 Bostadsförsörjning	10
2.3.1 Konsekvenser av tillfälliga bostäder	10
2.4 Arbetslivskriminalitet	11
2.5 Välfärdsbrott	12
2.6 Prostitution	14
2.7 Människohandel	16
3. Omvärldsanalys	18
3.1 Gällivare	18
3.1.1 Intern organisation och struktur	18
3.1.2 Bostadsbyggande	18
3.1.3 Brottslighet i samband med omställning	19
3.1.4 Identifierade utmaningar	19
3.2 Skellefteå	19
3.2.1 Intern organisation och struktur	20
3.2.2 Bostadsförsörjning och infrastruktur	20
3.2.3 Brottslighet i samband med omställning	20
3.2.4 Identifierade utmaningar	21
3.3 Boden	21
3.3.1 Intern organisation och struktur	22
3.3.2 Bostadsbyggande	22
3.3.3 Näringsliv	22
3.3.4 Brottslighet i samband med omställning	23
3.3.5 Framtida utmaningar	23
3.4 Timrå	23
3.4.1 Intern organisation och struktur	24
3.4.2 Invånardialog och kommunikation	24
3.4.3 Utmaningar och risker	24
3.4.4 Brotts typer förekommande inom omställning	24
3.4.5 Brotts typer i olika etableringsfaser	25
4. Slutsats	26
5. Rekommendationer	26
5.1 Kompetensförsörjning	26
5.2 Bostadsförsörjning	27
5.3 Brottsförebyggande insatser	28
5.3.1 Arbetslivskriminalitet	28
5.3.2 Välfärdsbrott	28
5.3.3 Prostitution och människohandel	29
Källhänvisning	30

1. Bakgrund

Mariestads kommun står inför en betydande förändring med etableringen av en ny batterifabrik som ska byggas av AB Volvo i Korstorp. Markköpet för fabriken signerades i juni 2023, och byggstarten är planerad till 2025. Målet är att fabriken ska nå full produktionskapacitet år 2030. Denna industrietablering förväntas skapa cirka 3 000 nya arbetstillfällen, vilket kommer att ha en inverkan på både kommunen och regionen.

För Mariestads kommun innebär denna satsning ett ekonomiskt lyft och samhällsomvandling. Kommunen har som målsättning att växa till 40 000 invånare till år 2040, vilket kräver cirka 7 000 nya bostäder. Behovet av bostäder kommer sannolikt att öka mer än tidigare planerat på grund av den stora inflyttning som förväntas följa med etableringen av batterifabriken. Med fler invånare ökar också skatteunderlaget på lång sikt, men detta medför även behov av omfattande investeringar i samhällsinfrastrukturen för att kunna hantera den växande befolkningen. Investeringar krävs för att bygga ut allmänna platser, bostäder och samhällsservice, vilket också kan leda till ökade driftskostnader.

Mellan 2023 och 2040 beräknas kommunen behöva investera cirka 8 miljarder kronor i olika infrastrukturella projekt. Dessa inkluderar stora poster som reningsverk, vattenverk, brandstation samt exploatering och volymökning inom de kommunala verksamheterna.

Trafikverkets planer för en ombyggnation av E20 förbi Mariestad har redan påbörjats, vilket innefattar nya vägplaner för både E20 och väg 202 i anslutning till Korstorp. Detta är nödvändigt för att anpassa vägarna till den ökade trafikmängden som etableringen av batterifabriken kommer att medföra. För att säkerställa en hållbar trafiksituation och underlätta för de anställda vid fabriken, är planeringen av kollektivtrafiken till området en central fråga. För närvarande trafikeras väg 202 av buss 504 mellan Mariestad och Töreboda, med avgångar varje timme under pendlingstid. I framtiden kommer en utökning av kollektivtrafiken att behövas, inklusive en ny hållplats i närheten av fabriksområdet.

Etableringen av en batterifabrik i Mariestad innebär sociala möjligheter, men också vissa risker som kommunen behöver hantera för att säkerställa en hållbar och inkluderande utveckling. Med skapandet av cirka 3 000 nya arbetstillfällen får många Mariestadsbor möjligheten att arbeta nära hemmet, vilket kan minska pendlingen och förbättra livskvaliteten. Förutom direkta arbetstillfällen i fabriken, kommer även kringliggande näringar såsom handel, service och byggingen att dra nytta av den ökade efterfrågan, vilket skapar ytterligare arbetstillfällen och ekonomisk tillväxt i regionen.

Den nya industrin kan också attrahera nya invånare till kommunen, inklusive unga personer och högkvalificerade arbetstagare. För att möta de nya behoven kommer kommunen behöva investera i samhällsinfrastruktur, såsom skolor, vårdcentraler och kollektivtrafik.

Samtidigt finns det risker med denna utveckling. Ett snabbt inflöde av nya invånare kan leda till bostadsbrist, trångboddhet och olovlig andrahandsuthyrning, vilket riskerar att driva upp bostadspriser och hyror. Detta kan i sin tur leda till ökad social segregation, där vissa grupper får svårare att hitta prisvärda bostäder. Om bostadsbyggandet inte sker i takt med befolkningsökningen kan detta skapa spänningar i lokalsamhället och öka den sociala ojämlikheten. Den snabba befolkningsökningen kan också sätta press på den befintliga samhällsservicen.

Med en ökad inflyttning av människor med olika bakgrund kan det dessutom uppstå kulturkrockar och spänningar om integrationen inte hanteras väl. Därför är det viktigt att kommunen arbetar aktivt för att främja inkludering och social sammanhållning, så att alla invånare, både nya och gamla, känner sig välkomna och delaktiga i samhället.

1.1 Omställning Skaraborg

Omställning Skaraborg är ett projekt som Skaraborgs kommunalförbund har fått i uppdrag av de 15 kommuner som ingår i det förbundet. Syftet med kraftsamling är att stärka den gemensamma utvecklingsagendan och ska skapa lokala och regionala nyttor. Inom ramen för projektet har kommunalförbundet ett avtal med Länsstyrelsen Västra Götaland som är med och stöttar i arbetet.

Projektet har ett socialt hållbarhetsfokus och drivs i två led: ett folkhälsospår och ett brottsförebyggande och trygghetsskapande spår. Det initiala fokuset för projektet kommer grunda sig i Mariestads kommun och etableringen av batterifabriken. Målet med projektet är att identifiera de risker som finns när samhällen ska växa snabbt på kort tid för att kunna motverka problem innan de uppstår. Länsstyrelsen vill även att projektet ska resultera i en checklista som kan appliceras på resten av Sverige inför framtida industrietableringar i landet.

Omställning Skaraborg har kunnat identifiera risker inom ramen för kompetensförsörjning. Kommunalförbundet vill bland annat undvika att personal i samhällsviktiga yrken väljer att gå över till batterifabriken. Tonvikt ligger på att se till att den redan befintliga ordinarie verksamheten, såsom skolor och förskolor, har personal som kan ta hand om de familjer som kommer att flytta till kommunen.

Projektet tar även hänsyn till näringsliv och fritidsaktiviteter. Eftersom projektet fokuserar på social hållbarhet, blir de mjuka värdena i samhället viktiga. Det handlar inte bara om att förse människor med arbete, bostad och en fungerande infrastruktur, utan också om att förstå vad människor gör på sin fritid för att kunna erbjuda aktiviteter, affärsutbud och rekreation som skapar ett levande samhälle där människor trivs på lång sikt.

Omställning Skaraborg betonar att det är viktigt för Mariestads kommun att ha en tydlig vision för det samhälle de vill skapa och därefter arbeta för att möjliggöra det. En utmaning för mindre kommuner är att växa och anpassa sig till att bli medelstora, vilket kräver en organisation som kan hantera den ökade efterfrågan på samhällsservice som etableringen medför. Det innebär att bygga samhället på ett hållbart sätt. Dessutom är det avgörande att öka medvetenheten bland både anställda och invånare om sociala utmaningar, som integration och brottslighet. Särskilt viktigt är att uppmärksamma risken för att stora ekonomiska investeringar kan öka ekonomisk brottslighet, som kan medföra andra typer av brottsligheter.

2. Forskningsöversikt

Detta kapitel syftar till att ge en översikt över den befintliga forskningen inom ramen för företagsetablering, med fokus på att förstå de sociala risker som kan uppstå i samband med stora industrietableringar. Dessa risker inkluderar arbetslivskriminalitet, välfärdsbrott, prostitution, människohandel, tillfälliga bostäder och annan social problematik som kan kopplas till stora företagsetableringar.

2.1 Industrietablering

Industrietableringar innebär storskaliga och snabba investeringar av kommuner kopplat till infrastruktur, service, kultur och bostäder. Industrietablering är en viktig del av samhällsutvecklingen, eftersom den kan skapa jobb, öka produktionen av varor och tjänster, och bidra till den lokala och nationella ekonomin. Det är ofta en process som kräver noggrann planering och samarbete mellan olika aktörer, inklusive företag, myndigheter och lokalsamhället.

En utmaning för kommuner är att balansera den snabba tillväxten och de ökade behoven med de resurser och den tid som krävs för att planera och genomföra nödvändiga investeringar. När en industrietablering sker i stor skala, som i fallet med den planerade batterifabriken i Mariestad, ställs kommunen inför en situation där de måste säkerställa en samhällsomvandling i takt med befolkningsökningen och den ökade efterfrågan på samhällsservice. Det kräver en långsiktig strategi för bostadsbyggande, utbyggnad av skolor, vårdinrättningar och kollektivtrafik, samtidigt som man behöver bevara och utveckla kulturella och sociala inslag som bidrar till en god livskvalitet.

När kommuner arbetar med att etablera stora industrier eller företag har de ofta en tydlig vision om att skapa en attraktiv miljö för både nya invånare och investerare. För att stå ut i ett konkurrensutsatt klimat har platsmarknadsföring blivit en viktig strategi på både kommunal och regional nivå (Syssner, 2012). Att bygga en stark platsidentitet är särskilt viktigt i mindre kommuner som genomgår stora förändringar. Vid en stor industrietablering är det avgörande att betrakta investeringarna ur ett brett samhällsperspektiv. Det innebär att hänsyn behöver tas till behovet av utbildning, infrastruktur, bostäder, inflyttning, integration, den befintliga befolkningen och det lokala näringslivet för att skapa en hållbar utveckling.

Enligt en undersökning av Wallenskog (2023), utförd på uppdrag av Sveriges kommuner och regioner, innebär större industrietableringar stora krav på kommunernas kapacitet att möta det ökade behovet av vård, skolor, bostäder och infrastruktur. Rapporten varnar för risken att välfärden kan bli överbelastad, särskilt när den befintliga befolkningen blir äldre. För att bemöta dessa utmaningar krävs ett omfattande samarbete på nationell, regional och lokal nivå för

att säkerställa tillräcklig kompetens och skatteintäkter. Det är dock orealistiskt att enbart lägga detta ansvar på kommunerna.

2.2 Inflyttningstakten och attrahera nya invånare

I en rapport från Mäklarsamfundet (2023) undersöktes hur man kan öka inflyttningstakten och attrahera nya invånare till en stad. Rapporten visade att för att lyckas med planerade större industri- och företagsetableringar behöver kommunen öka inflyttningstakten. Målet bör vara att uppnå en inflyttningsgrad som matchar de behov som följer med dessa stora förändringar. Traditionellt sett flyttar svenska hushåll oftast inom samma kommun – över 60 procent av alla flyttar sker inom kommuner. För att förändra detta invanda mönster krävs incitament som gör det mer attraktivt för hushåll att flytta längre bort.

Unga vuxna är de som oftast flyttar, medan barnfamiljer och äldre personer är mindre benägna att göra det. Flyttbenägenheten minskar när familjer bildas, särskilt för de som bor i småhus i tätorter. Därför är det svårt att få just denna grupp att flytta till nya kommuner. I stället bör insatser riktas mot grupper med större benägenhet att flytta, såsom unga vuxna under 35 år som bor i lägenheter i mindre tätorter eller glesbygd.

För att locka dessa grupper är det viktigt att erbjuda de egenskaper och fördelar som de efterfrågar, som trygghet, lägre boendekostnader och närhet till natur. Detta är aspekter som Mariestad har goda förutsättningar att kunna erbjuda nya invånare. Genom att skapa ett bra utbud av familjevänliga bostäder, särskilt småhus, ökar dessutom chanserna att tillflyttade unga vuxna väljer att stanna kvar i kommunen. Historiska trender visar att unga vuxna som flyttar och etablerar familj och yrkesliv i en region ofta stannar kvar som invånare under lång tid.

Att locka till sig befintliga barnfamiljer innebär ytterligare utmaningar. Om bostadsbyggandet inte kan möta den ökade efterfrågan, kan det bli svårt att erbjuda tillräckligt med boendeanternativ. Kommuner som konkurrerar om arbetskraft kan uppleva att arbetstagare väljer att pendla i stället för att flytta permanent, vilket kallas ”fly in-fly out”-fenomenet. Detta innebär att arbetskraften inte bidrar med skatteintäkter till kommunen och kan leda till ytterligare ekonomiska och sociala problem. Tidigare exempel visar att sådana situationer ofta har lett till ökad kriminalitet och drogproblem, vilket är risker som kommuner måste beakta och förbereda sig för vid stora etableringar. För att locka till sig barnfamiljer är tillgången till en bra skola och trygghet viktigt och rankar så gott som alltid högt när det gäller vad som gör en ort attraktiv att bo på, detta enligt Mäklarsamfundet. Detta påverkar därmed direkt företagets möjligheter att rekrytera och behålla personal (vars barn är i skolåldern).

2.3 Bostadsförsörjning

Bostadsbyggande och boendeförsörjning är centrala faktorer vid industrietableringar. I Skellefteå blev behovet av boendeförsörjning alltmer akut år 2021. Byggtakten för nya bostäder följde inte den ökade inflyttningen, vilket ledde till brist på lämpliga bostäder. När byggandet av bostäder minskade i hela landet påverkade det tillväxten negativt. För tillväxtkommuner som Skellefteå utgör bristen på bostäder och arbetskraft ett stort hinder för utvecklingen. Om bostadsproduktionen inte ökar tillräckligt snabbt, kan detta leda till trångboddhet, olovlig andrahandsuthyrning och stigande bostadspriser.

Vid "fly in-fly out" (FIFO), där anställda pendlar från andra orter eller länder för att arbeta och sedan återvänder hem, är dem anställda oftast knutna till specifika projekt eller tidsbegränsade uppdrag. När projektet sedan avslutas saknar de långsiktiga åtaganden i området, vilket gör det mindre attraktivt att stanna kvar. Om FIFO-anställda inte bor permanent i området, kan detta på sikt leda till mindre efterfrågan på bostäder och begränsa möjligheterna till långsiktig lokal bostadsutveckling.

Företag som etablerar sig i ett område köper ibland upp tillgängliga villor och andra bostäder för att erbjuda temporära bostäder till sina anställda. Ett exempel är Northvolt i Skellefteå: När batterifabriken Northvolt etablerades i Skellefteå köpte företaget flera bostäder och fastigheter i staden för att tillgodose boendebehovet för sina anställda. Detta har lett till både positiva och negativa effekter på den lokala bostadsmarknaden. Å ena sidan har det fyllt tomma bostäder och ökat den lokala handeln, men å andra sidan har det bidragit till bostadsbrist och stigande fastighetspriser, vilket har gjort det svårare för lokala invånare att hitta boende. Ett annat exempel är LKAB i Kiruna och Malmberget: Gruvbolaget LKAB har under lång tid köpt upp bostäder i Kiruna och Malmberget för att kunna erbjuda boenden till sina anställda, särskilt under perioder av expansion eller stora omflyttningar av befolkningen på grund av gruvverksamhetens påverkan.

2.3.1 Konsekvenser av tillfälliga bostäder

Hyresgäster på tillfälliga bostäder får oftast korttidskontrakt, som är osäkra. Det är också svårt att reglera antalet boende per enhet, vilket kan leda till överbelastning och andra problem. I en rapport från SKR (2023) med titeln "Vem ska stå för risken? - Om omvandlingen till grön industri i Sverige" framgår det att många anställda vid industrisatsningar i norra Sverige har bosatt sig i tillfälliga boenden och att det är en stor risk att många kommer att använda FIFO-modellen. Konsekvensen blir att allt fler personer bor samlade i temporära bostäder. En stor andel av de som bor tillfälligt är män som befinner sig långt hemifrån under långa perioder.

Flyttbara bostäder, såsom modulhus, kan bli felinvesteringar för kommuner. Att lösa det akuta bostadsproblemet med tillfälliga modulhus är varken billigare eller snabbare än att bygga permanenta bostäder. Sveriges Byggindustrier varnar för de tillfälliga bostäderna.

Många av de företag som bygger de nya etableringarna är underentreprenörer till underentreprenörer, vilket kan leda till ekonomisk brottslighet och svartarbete. Detta kan i sin tur märkas i kommunerna genom ökad alkohol- och drogkonsumtion samt prostitution, något som kommunerna tillsammans med polisen försöker hantera.

2.4 Arbetslivskriminalitet

Industrietableringar kan medföra utmaningar, såsom risker för ökad arbetslivskriminalitet, inklusive svartarbete, lönedumpning och arbetsmiljöbrott. Enligt Delegationen mot arbetslivskriminalitet (2022) finns det risk för att oseriösa arbetsgivare utnyttjar förändringar i efterfrågan av arbetskraft på ett sätt som kan leda till ökad exploatering av utsatta grupper.

Vissa branscher är mer riskutsatta för arbetslivskriminalitet, däribland bygg-, restaurang-, transport- och städbranschen, men även vård och omsorg samt sociala tjänster, jord- och skogsbruk, kroppsvårdsbranschen, bilvård och avfallshantering. Byggsektorn är särskilt sårbar för arbetslivskriminalitet i samband med industrietablering. När stora anläggningar byggs, involveras ofta ett stort antal underleverantörer och arbetskraft från olika länder. Detta kan göra det svårt att säkerställa att alla arbetar under rättvisa villkor, vilket kan leda till utnyttjande av migrantarbetare och brott mot arbetsrättsliga lagar. Vanliga problem inkluderar oreglerade arbetstider, undermåliga arbetsvillkor och användning av oregistrerade arbetare. Byggsektorns kedjor av underleverantörer försvårar övervakningen och kontrollen av arbetsförhållandena.

Under större etableringar har ekonomisk brottslighet visat sig vara ett särskilt problem. I Skellefteå har problem med pengatvätt, oseriösa anställningar och uppdragsgivare uppmärksamats via byggprojekt. För att åtgärda dessa problem har kommunala anställda genomgått utbildningar kring välfärdsbrott och arbetslivskriminalitet. Det är kommunledningskontoret, via finans och juridik, som har lett det interna arbetet gentemot dessa problem.

Risikfaktorer inkluderar brist på kontroll och tillsyn, där myndigheter och fackföreningar saknar tillräckliga resurser eller verktyg för att övervaka arbetsplatser, samt ekonomiska incitament som pressar företag att minska kostnader och öka vinster, vilket kan leda till lagbrott.

Under 2022 och 2023 öppnade sju center mot arbetslivskriminalitet runt om i Sverige. Dessa "A-krim-center" har på uppdrag av Arbetsmarknadsdepartementet från år 2021 som huvudsyfte att samordna och effektivisera arbetet mellan olika myndigheter för att bekämpa arbetslivskriminalitet. Genom dessa center

skapas en plattform för informationsutbyte, gemensamma inspektioner och samordnade insatser, vilket ska leda till att brottsligheten inom arbetslivet upptäcks och åtgärdas snabbare och mer effektivt. Målet för dessa center är att förbättra tillsynen och kontrollen över arbetsmarknaden för att identifiera och förhindra arbetslivskriminalitet samt öka samverkan mellan nio myndigheter (Arbetsförmedlingen, Arbetsmiljöverket, Ekobrottsmyndigheten, Försäkringskassan, Jämställdhetsmyndigheten, Migrationsverket, Polismyndigheten, Skatteverket, och Åklagarmyndigheten).

Varje center mot arbetslivskriminalitet är strategiskt placerat i en av sju regioner i Sverige för att täcka hela landet. Dessa center är belägna i: Stockholm, Göteborg, Malmö, Linköping, Umeå, Örebro och Luleå. Varje center är bemannat med representanter från de olika berörda myndigheterna. Genom att samla kompetens och resurser på en och samma plats kan dessa center snabbt och effektivt agera på rapporter om arbetslivskriminalitet, genomföra gemensamma inspektioner, och utreda misstänkta fall.

De sju centren mot arbetslivskriminalitet arbetar med en kombination av preventiva och reaktiva metoder. En viktig del av deras arbete är att genomföra samordnade kontroller och inspektioner av arbetsplatser där risken för arbetslivskriminalitet är hög. Detta kan inkludera byggarbetsplatser, restauranger, städföretag, och andra branscher där svartarbete och exploatering av arbetskraft är vanliga. De olika myndigheterna som är representerade vid centren arbetar tillsammans i så kallade "uppsökande team", som snabbt kan agera på tips och genomföra kontroller. Denna samverkan mellan myndigheter gör det möjligt att hantera komplexa fall av arbetslivskriminalitet som spänner över flera jurisdiktioner och lagar.

Att tänka på inför och under etablering:

- Vissa branscher är mer riskutsatta för arbetslivskriminalitet, däribland bygg-, restaurang-, transport- och vård och omsorg.
- Riskfaktorer är oftast kopplad till bristande kontroll och tillsyn, där myndigheter och fackföreningar saknar tillräckliga resurser eller verktyg.

2.5 Välfärdsbrott

Definitionen av välfärdsbrott är enligt Brå "brottslighet som riktas mot välfärdssystemets ekonomiska utbetalningssystem och centrala beslutsprocesser". Det finns olika typer av välfärdsbrott; bidragsbrott som innebär att en enskild person betalas ut på felaktiga grunder, avtalsbrott när det gäller avtal som ingåtts med en offentlig aktör, samt andra brott som exempelvis bedrägerier (Brå n.d). De olika typerna av välfärdsbrott utgör idag den största inkomstkällan för den grovt organiserade brottsligheten (SKR 2024). Flera studier visar att välfärdsbrottsligheten har ökat under de senaste åren och att den idag ligger på en nivå så hög att den allvarligt hotar att underminera förtroendet för välfärden. Detta har i sin tur resulterat i att frågan fått hög prioritet och många kommuner och regioner växlar nu upp arbetet för att möta upp mot problembilden.

I en kommunal kontext berör välfärdsbrottsligheten främst områden som hemtjänst, föreningsbidrag, personlig assistans och vårdgivare. Det kopplas då främst till felaktiga utbetalningar för olika typer av välfärdstjänster till företag och föreningar. I en rapport om välfärdsbrottslighet från SKR (2023) görs dock bedömningen att välfärdsbrott eller risken för välfärdsbrott förekommer i alla verksamheter där det finns möjlighet att göra vinst och att tillskansa sig offentliga medel. Detta innebär att lägesbilden är föränderlig och att välfärdsbrottsligheten kan expandera eller förflytta sig till andra branscher beroende på var pengarna finns.

Naturvårdsverket konstaterade i en rapport från 2023 att ett sådant område där välfärdsbrottsligheten förväntas öka är inom avfallshantering, särskilt med bakgrund av de ökade krav som ställs på avfallshantering i miljösyfte vilket leder till ökade kostnader. Naturvårdsverket menar att den gröna samhällsomställningen till en cirkulär ekonomi riskerar att leda till en ökad avfallsbrottslighet eftersom den bygger på effektiv avfallshantering och återvinning. Även Europol bedömer att de ekonomiska möjligheter som den gröna omställningen ger upphov till kommer att utnyttjas och leda till en växande illegal avfallssektor. I samband med större bygg- och exploateringsprojekt ökar risken för oseriösa aktörer än mer. Affärsmodellen för avfallsbrottslighet är relativt okomplicerad; bolag gör vinst genom att ta emot avfall till ett underpris från en byggherre, byggtreprenör eller annan avfallsproducent, och gör sig av med det till en låg kostnad genom att kringgå regelverken. Vanligtvis sker det genom bristfällig hantering eller bortskaffande av avfall (Naturvårdsverket 2023).

Litteraturoversikten visar att en kommun kan arbeta på flera olika sätt för att motverka och minska risken att drabbas av välfärdsbrott. SKR har tillsammans med PWC tagit fram en checklista där de listar åtgärder på olika nivåer. De identifierade 8 olika områden som är viktiga för att motverka och förebygga brott på kommunal nivå. Dessa är:

1. Medvetandegör
2. Identifiera och analysera risker
3. Stärk närvaron av kontroll
4. Uppmärksamma och analysera avvikelser
5. Skapa organisatoriska förutsättningar
6. Samverka internt och externt
7. Agera vid välfärdsbrott och lär av situationen
8. Omvärldsbevaka och lär av omgivningen

I samband med industrietableringar kan välfärdssystemen överbelastas, särskilt i mindre kommuner eller regioner med begränsade resurser. Om kommuner inte är tillräckligt förberedda eller saknar kapacitet för att hantera en plötslig ökning av ansökningar om stöd och bidrag, kan detta leda till luckor i kontrollen. Enligt studier kan detta resultera i att bedrägerier går obemärkta förbi under längre perioder.

Kommuner kan genomföra informationskampanjer och erbjuda utbildning för att öka medvetenheten och minska risken för brott.

Arbetstagare, särskilt migranter och tillfälliga arbetare, är ofta i en utsatt position vid industrietableringar. De kan bli utnyttjade av arbetsgivare som manipulerar deras anställningsstatus för att dra nytta av bidrag eller undvika att betala skatt. Forskning visar att dessa grupper ofta har begränsad kunskap om sina rättigheter och riskerar att dras in i välfärdsbrott utan att förstå konsekvenserna.

Att tänka på inför och under etablering:

- Välfärdsbrott är ett redan förekommande och pågående problem. När kommunen växer är det troligt att även mängden välfärdsbrott gör det. Därför är det viktigt att vara medveten och proaktiv för att kunna bemöta problemet.
- Större byggprojekt med många involverade kan öka utsattheten för oseriösa aktörer. Det är viktigt med kontrollfunktioner på plats och att vara noggrann kring vem man anlitar och vilka fakturor som betalas ut.
- Ökade krav på masshantering är en viktig del för att minska klimatavtrycken från byggsektorn. Där emot öppnar det också upp för oseriösa aktörer inom avfallshantering.

2.6 Prostitution

En av de mindre belysta men viktiga aspekterna av industrietablering är dess koppling till ökad prostitution. Vid industrietableringar skapas ofta en tillströmning av arbetstagare, vilket kan leda till en ökad efterfrågan på sexuella tjänster. Detta kan i sin tur påverka de lokala samhällena och deras sociala strukturer. För kommuner som står inför sådana etableringar är det avgörande att förstå de potentiella riskerna och utveckla strategier för att hantera dessa utmaningar.

Stora industrietableringar, särskilt i sektorer som bygg- och gruvindustrin, lockar ofta en stor mängd tillfälliga arbetstagare, många av dem unga män utan familjer. I en rapport från Jämställdhetsmyndigheten (2021) visas att denna tillfälliga och ofta manliga arbetskraft kan öka efterfrågan på prostitution i områden där de är stationerade. De socialt isolerade förhållandena som dessa arbetare ofta lever under, kombinerat med brist på socialt utbyte eller fritidsaktiviteter, kan bidra till att prostitution blir mer utbrett.

Jämställdhetsmyndigheten konstaterade i en rapport från 2021 att i Sverige har 1 av 10 män någon gång betalat för sexuella handlingar, och många av dessa sexköp sker i samband med jobbresor. Det rör sig ofta om arbetstagare som tillbringar långa perioder borta från sina familjer, eller om utländska arbetare som kanske inte är medvetna om att det är olagligt att köpa sex enligt svensk lag. När stora industrier växer fram i vissa områden, där det finns mycket pengar och män i omlopp, ökar också risken för sådana beteenden. Med många underleverantörer och en stor andel utländsk arbetskraft, kan leda till att människor exploateras både i arbete och sexuellt. När många män samlas på ett ställe ökar risken för sexköp, och detta skapar en marknad för

människohandlare och kopplare som utnyttjar den ökade efterfrågan på platser där stora bygg- och industrisatsningar äger rum.

Kvinnor i lokala områden där industrietableringar sker kan drabbas av ekonomiska svårigheter, särskilt om industrietableringen leder till förändringar i lokala arbetsmarknader eller om de tidigare traditionella näringarna minskar i betydelse. I sådana fall kan prostitution bli ett ekonomiskt överlevnadsalternativ för vissa kvinnor. Det finns också risker att organiserade brottsliga nätverk utnyttjar den ökade efterfrågan på prostitution i samband med industrietableringar, vilket kan leda till människohandel och exploatering av sårbara grupper.

Att vid en industrietablering motverka prostitution i en kommun med begränsade resurser kan vara utmanande, men det finns strategier och åtgärder som kan genomföras för att hantera och minska problemet. Genom att samarbeta med ideella organisationer och lokala välgörenhetsgrupper som redan arbetar med frågor relaterade till prostitution och mänskliga rättigheter kan dessa organisationer erbjuda expertis och stöd utan att kommunen behöver skapa nya resurser från grunden.

Rapporten från Jämställdhetsmyndigheten belyser faktumet att mottagningar specialiserade mot prostitution är viktiga men att det ännu viktigare att höja socialtjänstens kunskap. Det ska också finnas tydliga direktiv vem som bär ansvaret att erbjuda insatser till målgruppen.

Myndigheten föreslår också att erfarenheter gällande sexuell exploatering rutinemässigt bör följas upp inom exempelvis socialtjänsten samt hälso- och sjukvården. De lyfter även vikten av uppsökande insatser, digitalt stöd, lågtröskelverksamheter, information om rättigheter samt möjlighet till företräderskap. En faktor som målgruppen själva beskriver som central är att stödet inte ska vara villkorat, exempelvis i relation till drogfrihet.

Att tänka på inför och under etablering:

- Tillfälliga och ofta manliga arbetskraft kan öka efterfrågan på prostitution i områden där de är stationerade.
- Kvinnor kan i högre grad påverkas av ekonomiska förändringar, och bör därför finnas riktade insatser.
- Informationskampanjer kan öka medvetenheten om prostitutionens risker och lagliga konsekvenser. Genom att använda lokala medier, skolor och samhällscentra kan man nå ut till både arbetare och lokalbefolkningen.

2.7 Människohandel

Begreppet *människohandel* bygger på den internationella definitionen av brottet och består av tre delar (Johansson 2020):

- 1) En handling vidtas (t.ex rekrytering, transport, inhysning, mottagning etc.)
- 2) På basis av en viss *påverkan* på en person (olaga tvång, vilseledande, utnyttjande etc.)
- 3) För ett visst *syfte* (sexuellt, tvångsarbete etc.)

Enligt Migrationsverket är *tvångsarbete* den vanligaste formen av människohandel som inkommer till myndigheten (2023). Även Jämställdhetsmyndigheten uppger att tvångsarbete nu är vanligare när det gäller upptäckta fall av människohandel än människohandel för sexuella ändamål (2024). Tvångsarbete ingår i beskrivningen människoexploatering, som i sig även innefattar arbete under orimliga villkor och tiggeri. Många personer som identifierats i människoexploatering är personer utan, eller med tidsbegränsade, uppehållstillstånd. Detta innebär att det är vanligt att de som utsätts för brottet inte vågar anmäla det med rädsla för att bli utvisade från Sverige eller utsättas för hot och våld från den arbetsgivare som utnyttjar dem (Jämställdhetsmyndigheten 2023).

Majoriteten av de personer som utsätts för människoexploatering är män som ursprungligen kommer från länder såsom Albanien, Bangladesh, Filippinerna, Indien mm. Gärningspersonerna i dessa brott är även de oftast män, bosatta i Sverige men med ursprung i samma land eller region som offren. De utländska arbetstagarna har i många fall utlovats arbete inom bland annat branscher eller verksamheter som bygg, restaurang, livsmedel, städ, bilvård, jordbruk, bärplockning, kroppsvård, vård och omsorg samt hushållsarbete (Jämställdhetsmyndigheten 2023).

Byggbranschen är en av de branscher som sedan länge själva identifierat att de har problem med oseriösa aktörer och människoexploatering. År 2016 grundade Stockholms Byggmästareförening och Byggnads Stockholm-Gotland föreningen Fair Play Bygg som arbetar för att få till en förändring och att ta krafttag mot arbetslivskriminaliteten i byggbranschen. Detta gör de bland annat genom att ta emot och administrera tips om misstänkt brottslighet på byggarbetsplatser i Stockholm som de sedan hänvisar vidare till lämplig myndighet.

Enligt Fair Play Byggs årsrapport från 2023 fick de under året in flertalet tips om papperslösa arbetstagare i byggbranschen som arbetar 12–14 timmar om dagen i undermåliga förhållanden mot en ersättning på mellan 20–40 kronor i timmen. Ett vanligt upplägg är enligt Fair Play Bygg att arbetstagaren rekryteras i sitt hemland av landsmän som ofta är en del av större nätverk. Väl i Sverige är det sedan inte ovanligt att arbetstagaren i stället för den utlovade lägenheten tvingas bo under miserabla förhållanden, exempelvis i tältstäder och lagerlokaler utan rinnande vatten eller värme. I nätverken ingår också ofta personer som kallas för *möjliggörare*. Det är bland annat advokater, jurister och

revisorer som via mutor eller hot ser till att det är svårt för myndigheterna att upptäcka fusk (Fair Play Bygg 2023).

Att tänka på under och innan exploatering:

- Stora exploateringar leder till stora projekt med många underleverantörer, vilket kan göra det svårt att kontrollera arbetsvillkor hos de entreprenörer som anställs.
- Forskning visar att god samverkan mellan myndigheter och privata aktörer är en viktig del i att motverka människohandel. Polisen, Migrationsverket, byggföretagen och socialtjänsten identifieras som viktiga aktörer i det arbetet.
- Om många inflyttande arbetstagare kommer till Mariestad för att arbeta under byggtiden behöver det också finnas lämpliga bostäder för dessa behov. Bostäder med grundläggande standard är därför viktigt.

3. Omvärldsanalys

Detta kapitel syftar till att belysa nationella exempel kring industrietableringar liknande den i Mariestad, och den sociala kontexten kring dem. Kommunerna som utgör fallstudieexempel är Gällivare, Timrå och Boden. Samtliga kommuner är jämförbara till Mariestads kommun sett från invånarantal och omfattning på etableringsarbetet. Även Skellefteå har inkluderats eftersom kommunen stått inför ett omfattande etableringsarbete, och har bred erfarenhet kring hur man bäst förbereder sig som kommun.

Inom ramen för omvärldsanalysen har intervjuer genomförts med representanter från samtliga kommuner, samt projektledare för projektet Omställning Skaraborg.

3.1 Gällivare

I Gällivare kommun togs under 2020 beslutet att LKAB omställning till Hybrit-teknologi, där fossila tekniker ersätts med klimatneutrala alternativ, skulle inledas. I kommunen bor idag ett uppskattat antal på 17 500 invånare men kommunen har som övergripande mål att växa till 20 000. För att nå det målet menar kommunen att en nyckelfaktor är att kunna integrera de nyinflyttade i resten av samhället. Detta innefattar att ordna boende och arbete till de som inte kommer arbeta hos LKAB.

3.1.1 Intern organisation och struktur

I ett första skede startade kommunen en paraplyorganisation tillsammans med näringslivet, ”RE-do för framtiden” inför etableringen. Organisationen i fråga arbetar utifrån hållbarhet, etablering, tillväxt och attraktion med syftet att konkretisera vad kommunen behöver göra inför de nya utmaningarna som de står inför.

Inför etableringsarbetet har dialoger och fokusgrupper genomförts tillsammans med näringslivet och olika åldersgrupper i civilsamhället för att samla in synvinklar från alla berörda. Fokus i dessa samtal har legat på kompetens, attraktion och bostäder. Även bolagen som ska genomföra arbetet i kommunen har en viktig roll att spela i dialoger, och Gällivare kommun framhåller att de bolag som verkar för omställningen ska tydligt kommunicera med kommunen om sina behov och vad som pågår i processen.

3.1.2 Bostadsbyggande

För boendefrågan lyfter Gällivare kommun att alla kommuner som står inför ett etableringsarbete behöver i tidigt skede planera för variation av bostäder. Detta för att undvika ”fly in-fly out”, vilket bland annat resulterar i att

kommunen i fråga inte får några skatteintäkter. Gällivare kommun lyfter fördelen med att kunna ta hjälp av en boendeanalys för att undersöka vad för slags bostäder människor vill ha samt vilket läge om de skulle flytta till kommunen.

3.1.3 Brottslighet i samband med omställning

I takt med att etableringsarbetet fortskridit i kommunen har ett antal brottstyper uppstått i samband med detta. Bland annat har man i kommunen upplevt en högre grad av ekonomisk brottslighet, narkotika och människohandel. Gällivare kommun har ett brottsförebyggande råd som har en god dialog med polis och Ekobrottsmyndigheten som delar information och kunskap med varandra.

3.1.4 Identifierade utmaningar

Inför industrietableringen identifierade Gällivare kommun ett antal risker och möjligheter. De såg ett behov av att se över elproduktionen eftersom det fanns en risk att det inte skulle finnas tillräcklig mängd för att möta det växande behovet. Vidare såg de även ett behov av att investera i infrastrukturen i rätt tid; bygga rätt antal förskolor, se över avlopp, vatten och vägar med mera. Detta krokarm med boendefrågan genom att alla dessa funktioner behöver vara på plats i tid för att kunna skapa attraktiva livsmiljöer för de nyinflyttade. Vidare arbetar kommunen nu med att se över hur de kan skapa ersättningsarbeten när fabriken är färdigbyggd för de som inte kommer anställas för arbete i fabriken. Ett sätt att göra det är att se över vad för möjligheter som skapas ur spillet från det som industrierna producerar.

3.2 Skellefteå

Hösten 2017 togs beslutet att Northvolt skulle bygga en av Europas största batterifabriker i Skellefteå kommun. Första spadtaget togs 2018 och fabriken beräknas vara helt utbyggd år 2027. Redan 2015, innan beslutet togs, genomförde kommunen medborgardialoger kring vad kommunen behövde för att utvecklas och kunna leverera välfärd till sina invånare. Kommunala samhällsstrategier satte ihop ett workshopmaterial som dels bestod av en introduktion till de demografiska utmaningar som Skellefteå stod inför, dels en SWOT-analys som genomfördes i grupp. Materialet genomfördes sedan både under dag- och kvällstid på olika platser och i olika sammanhang; exempelvis i olika kommundelar, idrottsföreningar, öppna förskolor, pensionärsföreningar och ungdomsfullmäktige

Efter genomförda dialoger hade kommunen involverat mer än 1 000 personer och resultatet blev en utvecklingsstrategi för kommunen, samt en förankring och samsyn kring de utmaningar och möjligheter som Skellefteå stod inför. Kommunens handlingsplan är nu baserad på kommunens befintliga styrkor, bland annat; förnybar energi, entreprenöriell anda, trevlig miljö samt en känsla av ansvarstagande i samhälls- och klimatomställningen. Gällande

etableringsarbete guidas kommunen av strategin *Skellefteå 2030* och Markanvisningspolicyn.

3.2.1 Intern organisation och struktur

Internt genomfördes ingen omorganisering i kommunförvaltningen inför etableringen, utan kommundirektören har arbetat för ökat samarbete både inom organisationen och med samhället i övrigt för att bygga på en positiv samhällsutveckling. Samarbete som arbetssätt tillåter även en organisk förändring rent organisatoriskt som kan vara fördelaktig när det handlar om etableringar av den storleken. Idag finns samverkansplattformen *Sustainable Skellefteå* som engagerar Skellefteås kommunkoncern. Både lokala aktörer och externa parter bjuds in till samverkan och fokus ligger på hållbarhet. Skellefteå kommun ser att utvecklingen av samhället blir bättre av samarbete mellan kommunala bolag och kommunförvaltningar.

3.2.2 Bostadsförsörjning och infrastruktur

Frågan kring bostadsförsörjningen startade tidigt i processen och kommunen insåg att temporära bostäder, som modulboende gick för långsamt att bygga och att det var mer hållbart att satsa på långsiktiga bostäder i huvudsak och sedan lösa det ”akuta” behovet med temporära bostäder under en viss tid. Den senare formen av boende var endast tänkt att vara för byggarbetare, inte för fastanställd personal eller familjer som flyttat till kommunen.

Även byggandet av en anpassad infrastruktur startade tidigt. En total trafikomläggning genomfördes år 2019. Kommunen såg en nedgång av användandet av kollektivtrafik under pandemin, men visade i föl på rekordsiffror i antalet genomförda resor. Kommunen såg en beteendeförändring i hur människor väljer att använda kollektivtrafiken, samt att många av de nyinflyttade snabbt invariant sig att resa via kollektivtrafik.

I dagsläget finns ett fokus kring lokal infrastruktur som kräver nationellt samarbete. Skellefteå kommun ser att effekterna av Northvolts etablering inte tar slut vid kommungränsen utan att det finns ett behov av samarbete med nationella myndigheter såsom Trafikverket. Utöver detta har kommunen även identifierat ett behov av att aktörer på nationell nivå över lag behöver vara mer aktiva i sitt agerande, bland annat då den nuvarande processen att få igenom beslut tar för lång tid.

3.2.3 Brottslighet i samband med omställning

De brottstyper som har visat sig förekomma i etableringsarbetet är främst den ekonomiska brottsligheten, en gren som tar sig dit byggsektorn arbetar i stort. Skellefteå kommun har kunnat befara problem med hur pengatvätt sker via byggen, oseriösa anställningar och uppdragsgivare. Kommunalanställda fick genomföra utbildningar kring välfärdsbrott och arbetslivskriminalitet tidigt för

att kunna identifiera den problematiken under etableringsarbetet. Det är kommunledningskontoret via finans och juridik som leder det arbetet internt.

Ytterligare en problematik som Skellefteå kommun lyfter är riskerna med den upplevda ökning av trafficking och prostitution, främst i relation till att det är majoriteten män som arbetar på korttidskontrakt med bygget av fabriken. Kommunen arbetar i förebyggande syfte vid de temporära bostäderna och samhällsfunktioner och målet är att ha en tydlig och synlig närvaro, med framför allt säkerhet och polis. Den upplevda ökningen av trafficking och prostitution är dock inget som finns som registrerad statistik och som faktiskt visar på ökning av brott.

3.2.4 Identifierade utmaningar

Inför etableringen av batterifabriken identifierade Skellefteå kommun ett antal risker och möjligheter. De främsta riskerna landade inom ramen för bostad, infrastruktur och kompetensförsörjning, där Northvolt själva uttryckte oro för det sistnämnda. Kommunen själva såg att de hade energiförsörjning, platsen och engagemanget, men utmaningen fann sig i att åstadkomma en utveckling på 10 år som i vanliga fall tar 40 år att genomföra. I arbetet med att möjliggöra kompetensförsörjningen har Skellefteå kommun valt att angripa det från flera håll, bland annat genom samarbete med universitetet för omställningsutbildningar. Ett exempel är samverkan mellan Luleå Tekniska Universitet och Skellefteå kommun. Inom ramen för detta samarbete har en ny kvalitetsteknikerutbildning framtagits, för att täcka behovet av yrkesroller som är viktigt för batteriindustrin. Dock handlar etableringsarbetet inte enbart om att kunna erbjuda arbete och boende till de som flyttar till kommunen, utan även om att kunna erbjuda ett utbud som gör att de inflyttade vill leva i Skellefteå på lång sikt.

Kulturen i kommunen genomgick främst en förändring i relation till skapandet av Varumärket Skellefteå, samt arbetet med utvecklingsstrategin som pågick 2010–2015 med målet att vända en negativ utveckling. Efter Northvolts etablering ser kommunen att de har fler nationaliteter bland invånarna, ett större utbud av kultur och fritid, samt att fler åker kollektivtrafik.

3.3 Boden

År 2021 annonserades det att H2 Green Steel skulle etablera sig i Boden. Sedan dess har industrin och kommunen arbetat tätt tillsammans. Den nya fabriken, som för närvarande är under uppbyggnad, är det första stålverket som byggs i Europa på 60 år och har som mål att bli ett grönt stålverk. Fabriken byggs i Boden Industrial Park, ett område som täcker 550 hektar. Med denna etablering står kommunen inför en stor samhällsutveckling, motsvarande 20 år, som nu måste genomföras på bara några år. Detta ställer krav på mer effektiva arbetsätt och smarta lösningar.

För att involvera invånarna och fånga in en bred målgrupp, har kommunen haft offentliga informationsmöten samt riktade informationsmöten för de som påverkas i störst grad av industrietableringen. Kommunen har även kommunicerat med invånare via sociala medier och andra former av kommunikationskanaler. Båda ovan nämnda insatser har genomförts tillsammans med H2 Green Steel och har syftat till att besvara alla frågor som har uppkommit från medborgarna.

3.3.1 Intern organisation och struktur

Internt har kommunen organiserat sig med hjälp av fyra arbetspaket: leva & bo, infrastruktur, näringsliv och kompetensförsörjning. Inom arbetspaketen samverkar kommunen med H2 Green Steel som även de har organiserat sig enligt liknande struktur. Detta har underlättat med kontaktytor inom alla områden.

1. Leva & bo arbetar med platsattraktivitet i Bodens kommun.
2. Infrastruktur arbetar med all form av ny infrastruktur som ska stödja den snart etablerade industrin.
3. Näringsliv arbetar med det befintliga näringslivet kan växa tillsammans med etableringen. De ser även över hur kommunen kan ta hand om de företag som kommer i kölvattnet av etableringen.
4. Kompetensförsörjning arbetar med kompetensattraktion, rekrytering och utbildningssatsningar. I drift kommer H2 Green Steels etablering av stålverket generera 1 500 jobb, och ytterligare 10 000 arbetstillfällen kommer att skapas utöver industrin.

Kommunala styrdokument *Strategisk plan 2023–2025* för etableringsarbetet har tagits fram och dessa fokuserar på att ta sig an etableringen med fokus på olika tillväxtområden, exempelvis kompetensförsörjning.

3.3.2 Bostadsbyggande

Just nu står kommunen inför en tröskel i bostadsbyggandet på grund av det ekonomiska läget i världen. Målet är att bygga 1 000 nya bostäder, varav 300 är planerade för 2024. Samtidigt pågår planeringen för att förändra kollektivtrafiken, med diskussioner om fler bussar och nya rutter till området där stålverket ska byggas. Denna planering hanteras av trafikavdelningen inom samhällsbyggnadsförvaltningen.

3.3.3 Näringsliv

Gällande näringsliv arbetar Bodens kommun på ett unikt sätt, med en process som de kallar för Business Soft Landing. Processen syftar till att bistå företag att landa mjukt på en ny marknad eller i ett nytt land där de önskar etablera sig. Arbetet utförs i samverkan med H2 Green Steel som tecknar avtal med företaget i fråga. Därefter välkomnar kommunalt anställda företagen och ger de en introduktion till hur det är att leva och bo i Bodens kommun. På lång sikt

kan arbetet även vara bidragande till att undvika ”fly in-fly out”, genom att företagen ges bästa möjliga förutsättningar att skapa sig en stabil grund i kommunen.

3.3.4 Brottslighet i samband med omställning

Avdelningen för demokrati, kommunikation och säkerhet är den kommunala enhet som har arbetat med frågor gällande människohandel, prostitution, välfärdsbrott, arbetslivskriminalitet och temporära bostäder. Nyligen har kommunen, tillsammans med H2 Green Steel, tagit hjälp av ett företag som ska motverka trenden av falska identiteter som i allt större omfattning förekommer på den svenska arbetsmarknaden. Bland annat ska företaget i fråga granska och godkänna alla arbetare som kommer befinna sig i Boden för att bygga stålverket. Gällande temporära bostäder har kommunen och H2 Green Steel tillsammans tecknat ramavtal för entreprenörsbostäder. Avtalet i sig har ett stort fokus på att skapa trygga och trivsamma miljöer i form av riktlinjer framtagna av kommunen, polismyndigheten och H2 Green Steel.

3.3.5 Framtida utmaningar

Inför etableringen identifierades både risker och möjligheter med kompetensförsörjningen och att få människor att vilja bosätta sig i kommunen. Till 2030 har Bodens kommun som mål att bli 33 000 invånare, och i ljuset av det har kommunen valt att arbeta med ”närhetskiv”. Begreppet syftar till att kommunen har nära till allt som kan ha betydelse för på individnivå; skola, jobb och även fritid. *Närhetskiv* syftar till att skapa attraktivitet för människor som väljer att flytta till kommunen, med målet att de ska välja att stanna kvar. Tyngdpunkten läggs på fritidsaktiviteter, och via kommunens hemsida flyttatillboda.se kan boende ta del av aktiviteter som erbjuds. Kulturlivet kommer framöver att öka då kommunen idag har planer på mötesplatser för kulturkonsumtion och utveckling.

3.4 Timrå

PTL, ett green tech-bolag som tillverkar anodmaterial, är i samarbete med Timrå kommun på väg att etablera en fabrik i Torsboda Industrial Park. Denna etablering kan potentiellt skapa 2 000 arbetstillfällen, vilket skulle vara fördelaktigt inte bara för Timrå, utan även för grannkommunerna Härnösand och Sundsvall. Timrå är en pendlarkommun, där invånarna ofta arbetar i närliggande kommuner. För närvarande är det ett bussbolag som trafikerar sträckan fram och tillbaka, och kommunen planerar att samverka med detta bolag i senare skeden av etableringen. En framtida fråga kommer att vara hur kollektivtrafiken ska anpassas för skiftarbete, men detta kommer att behandlas längre fram i processen.

3.4.1 Intern organisation och struktur

Timrå kommuns planeringsarbete kring etableringen sker i ett förvaltningsövergripande forum som träffas ungefär en gång i månaden. Detta forum möjliggör diskussioner om vad som har hänt sedan senaste mötet, nuvarande arbetsuppgifter och potentiella öppningar för extern samverkan. Externa aktörer, som till exempel polisen, har närvarat. En anställd har utsetts med ansvar för att processleda och sammankalla mötena, men alla närvarande förvaltningar deltar på lika villkor. Tillsammans arbetar förvaltningarna för att ta fram en handlingsplan som innehåller mål kring bland annat kompetensutveckling, trygghetsfrågor, lokalbehov och kommunikation. Inom ramen för det brottsförebyggande arbetet har Timrå kommun kunnat samverka med Härnösand och Sundsvall för att undvika dubbelarbete. Även här har kommunerna organiserat sig i ett nätverk, "Avbrott Västernorrland", tillsammans med polisen, Länsstyrelsen och Torsboda Industrial Park.

3.4.2 Invånardialog och kommunikation

För att engagera invånarna och ge dem möjlighet att ställa frågor har PTL, tillsammans med Timrå kommun, arrangerat öppna kvällsträffar för dialog. Kommunrådet har även deltagit i chattar på Sundsvalls Tidning för att besvara frågor via den kanalen. Dessa dialogtillfällen gav kommunen en möjlighet att identifiera de största orosmomenten bland invånarna och rikta kommunikations- och informationskampanjer mot dessa frågor.

3.4.3 Utmaningar och risker

Eftersom kommunen befinner sig i ett tidigt skede av etableringsprocessen har en fullständig riskanalys ännu inte genomförts. Timrå kommun har dock fört dialog med Skellefteå kommun och identifierat potentiella riskområden som temporära bostäder och arbetslivskriminalitet. Samtidigt har kommunen identifierat möjligheter i form av ökad befolkningsmängd, ekonomisk tillväxt, näringslivsutveckling och nya arbetsmöjligheter. Dock ses även dessa möjligheter som potentiella risker, eftersom invånare kan lämna sina nuvarande arbetsplatser för att ta arbete i den nya fabriken, eller så kan det bli svårt för fabriken att rekrytera rätt personal.

3.4.4 Brotts typer förekommande inom omställning

De brottstyper som hittills har förekommit i etableringsarbetet har främst varit människohandel och prostitution. Det brottsförebyggande arbetet ligger under socialförvaltningen, som utreder dessa frågor. Timrå kommun har organiserat detta arbete genom att utbilda individer inom förvaltningen som sedan arbetar för att stötta den brottsutsatta målgruppen. Länsstyrelsen i Norrbotten har tillhandahållit material som Timrå kommun kan använda i sitt arbete, och detta material har varit särskilt värdefullt i arbetet med välfärdsbrott, som lokalt i kommunen främst handlar om bidragsfusk inom försörjningsstöd. Frågor kring

arbetslivskriminalitet och temporära bostäder har kommit upp på kommuns råd för trygghet och hälsa. Dock är frågorna fortfarande under utveckling och det pågår en process för att tilldela ansvaret för dessa frågor till rätt förvaltning samt att utveckla ett arbetssätt som passar de lokala behoven.

3.4.5 Brottstyper i olika etableringsfaser

Under olika faser av etableringen intensifieras olika typer av brott. Välfärdsbrott har en stor negativ påverkan i den tidiga fasen av etableringen och kan förvärras om inte brottsförebyggande insatser sätts in tidigt. Arbetslivskriminalitet uppstår främst under själva etableringsfasen, då många aktörer är verk-samma samtidigt i industrin. Effekterna av människohandel och prostitution märks oftast av i större utsträckning efter att etableringen har kommit igång.

När det gäller att organisera det brottsförebyggande arbetet kring etableringen kan den brottsförebyggande lagstiftningen för kommuner användas som ett ramverk. Genom att löpande arbeta med lägesbild, åtgärdsplan och utvärdering får kommunen ett evidensbaserat och strukturerat arbetssätt att följa.

4. Slutsats

Mariestads kommun står inför både utmaningar och möjligheter i samband med etableringen av batterifabriken och den snabba tillväxt som detta medför. De erfarenheter som erhållits från kommuner såsom Gällivare, Skellefteå, Boden och Timrå erbjuder insikter som kan vägleda Mariestad i detta arbete. Framträdande insikter inkluderar vikten av en proaktiv planering, medborgardialog och samverkan med både näringslivet och civilsamhället. Det är viktigt att kommunen inte enbart fokuserar på fysisk infrastruktur såsom bostäder och transporter, utan även på sociala och kulturella faktorer såsom integration och trygghet. Tidiga åtgärder och en helhetssyn på samhällsutvecklingen är centrala för att möta den tillväxt som etableringen medför och för att skapa en hållbar och attraktiv miljö för både nya och befintliga invånare.

5. Rekommendationer

Detta kapitel syftar till att presentera rekommendationer baserade på den genomförda omvärldsanalysen av sociala risker i samband med stora industrietableringar. Rekommendationerna är utformade för att hantera och minska riskerna för arbetslivskriminalitet, människohandel, prostitution, välfärdsbrott och andra sociala problem som kan uppstå i samband med dessa etableringar.

5.1 Kompetensförsörjning

- **Riktade insatser mot målgruppen under 35 år:**
För att attrahera nya invånare bör fokuset ligga på målgruppen under 35 år, eftersom denna åldersgrupp har den största benägenheten att flytta. Ett förslag är att samarbeta med universitet för att erbjuda attraktiva jobbmöjligheter och karriärvägar för studenter. Detta kan öka både inflyttningen och kompensationsförsörjningen genom att skapa lockande arbetsmöjligheter där de största jobben finns.
- **Erbjuda det som efterfrågas:**
För att tilltala individer med hög flyttbenägenhet bör följande pull faktorer erbjuda:
 - Trygghet: Skapa och upprätthålla en trygg och säker boendemiljö.
 - Lägre boendekostnader: Hålla boendekostnaderna på en rimlig nivå för att öka områdets ekonomiska attraktionskraft.
 - Närhet till natur: Tillhandahålla bostäder och områden nära grönområden och natur, som är en viktig faktor för många potentiella invånare.

- **För att attrahera en bredare grupp av potentiella invånare bör det finnas en mångfald av bostadsalternativ:**
 - Familjevänliga bostäder: Utveckla bostäder som är särskilt lämpade för familjer, såsom större lägenheter och hus med tillgång till nödvändiga faciliteter.
 - Förskolor och skolor: Säkerställ tillgång till högkvalitativa förskolor och skolor för att öka chanserna att unga vuxna stannar kvar efter att ha bildat familj.
- **Utbud av service:**
Kvälls- och fritidsaktiviteter: Erbjud ett varierat utbud av aktiviteter som kan njutas av under kvällar och helger, inklusive restauranger, kultur- och nöjesutbud samt sport- och fritidsmöjligheter.

5.2 Bostadsförsörjning

- **Samverkan mellan kommunala, privata fastighetsägare och etableringsföretaget:**
Kommunala och privata aktörer kan dela data om bostadsmarknaden, inklusive efterfrågan, hyresnivåer och tillgång. Detta kan hjälpa etableringsföretaget att förstå marknadsdynamiken och göra mer informerade beslut om bostadsutveckling.
- **Arbetsgrupp:**
Skapa arbetsgrupper som inkluderar representanter från kommunala myndigheter, privata fastighetsägare och etableringsföretag för att diskutera och lösa aktuella problem på bostadsmarknaden. Koordinera resurser och investeringar för att undvika överlappning och ineffektivitet.
- **Undvika temporära bostäder:**
Flyttbara bostäder, såsom modulhus, kan bli felinvesteringar för kommuner. Att lösa det akuta bostadsproblemet med tillfälliga modulhus är varken billigare eller snabbare än att bygga permanenta bostäder.

5.3 Brottsförebyggande insatser

5.3.1 Arbetslivskriminalitet

- **Erbjuda utbildning för kommunanställda:**
Kommunanställda bör erbjudas utbildning om välfärdsbrott och arbetslivskriminalitet. Utbildningen ska fokusera på att identifiera och hantera sådana brott för att förbättra kommunens förmåga att förebygga och agera mot brottslighet inom välfärdssektorn och arbetslivet.
- **Etablera kommunikationskanal med arbetslivskriminalitetscenter:**
En kommunikationskanal bör etableras med ett arbetslivskriminalitetscenter (A-Krim Center). Detta center ska ansvara för kontroll och tillsyn vid inrapporterade ärenden om arbetslivskriminalitet. Genom denna kanal kan kommunen effektivt samarbeta med center för att hantera och utreda anmälningar och misstankar om brott.
- **Utveckla interna rutiner för rapportering:**
Interna rutiner bör utvecklas för att säkerställa korrekt och effektiv rapportering vid misstanke om brott. Dessa rutiner ska tydligt definiera processen för att rapportera och hantera sådana misstankar inom kommunen.
- **Hantera klagomål och anmälningar från företag:**
Rutiner bör finnas för att ta tillvara klagomål och anmälningar från företag. Det ska finnas en process för mottagning, utredning och uppföljning av sådana ärenden för att säkerställa rättvisa och effektiv hantering.

5.3.2 Välfärdsbrott

- **Ansökningar om ekonomiska bidrag:**
En plötslig ökning av ansökningar om ekonomiska bidrag, ofta kallad bidragsfusk, kan göra det svårt för mindre kommuner med begränsade resurser att hantera den ökade mängden ansökningar. Detta kan leda till att kommuner blir utsatta för bedrägeribrott på grund av brister i kontrollsystemen. För att motverka detta problem bör kommunerna stärka sina kontrollrutiner och resurser för att hantera och verifiera bidragsansökningar.
- **Öka kunskapen hos arbetstagare:**
Arbetstagare bör ges ökad kunskap om sina rättigheter och hur man kan undvika att bli utnyttjad av arbetsgivare. Genom utbildning och information kan arbetstagare bli mer medvetna om sina rättigheter och skydd, vilket bidrar till att förebygga exploatering och förbättra arbetsvillkoren.
- **Genomföra riktade informationskampanjer:**
Kommunen kan genomföra riktade informationskampanjer för att öka medvetenheten om bidragsbedrägerier, arbetsrättsliga frågor och andra relevanta ämnen.

Dessa kampanjer bör fokusera på att informera både medborgare och företag om regler, rättigheter och skyldigheter för att förebygga bedrägerier och utnyttjande.

5.3.3 Prostitution och människohandel

Etableringar som påverkar lokalsamhället kan ibland leda till negativa konsekvenser, såsom att individer stöts ut från den lokala arbetsmarknaden och därmed riskerar att hamna i prostitution på grund av ekonomisk utsatthet.

- **Samverkan med etableringsbolaget och säkerhetspersonal:**
För att motverka att en kultur av prostitution och människohandel utvecklas, bör kommunen samarbeta med etableringsbolaget och säkerställa säkerhetspersonal i bostadsområden där det kan tänkas finnas en hög koncentration av män. Detta för att motverka en kultur där människohandel och prostitution kan frodas.
- **Samarbete med ideella och lokala organisationer:**
Kommunen bör samarbeta med ideella och lokala organisationer som har expertis och erfarenhet av att hantera frågor kring prostitution och människohandel. Genom att använda dessa resurser kan kommunen få tillgång till stöd och rådgivning utan att behöva skapa nya resurser från början.
- **Höja kunskapsnivån inom socialförvaltningen:**
Det är viktigt att höja kunskapsnivån inom socialförvaltningen när det gäller insatser för den brottsutsatta målgruppen. Tydliga direktiv bör finnas för att fastställa vem som bär det främsta ansvaret för att erbjuda stöd och insatser till de som drabbats.
- **Samverkan mellan polis, kommun och etableringsbolag:**
Ett samarbete mellan polis, kommun och etableringsbolag är viktigt för att hantera och förebygga prostitution och människohandel. Regelbundna möten kan hjälpa till att identifiera och reagera på problem snabbt.

Källhänvisning

Brå (n.d) <https://bra.se/forebygga-brott/forebyggande-utifran-amne/valfardsbrott.html> (använd: 2024-05-21)

Byggmarknadskommisionen (2022). Från svart till vitt – Vänd den osunda utvecklingen i byggbranschen.

<https://static1.squarespace.com/static/5e52409eb7b4050d431127f0/t/61e6afdba920604b6cae0786/1642508275472/Byggmarknadskommisionen+-+Slutrapport+%282022%29> (använd: 2024-05-28)

Ekobrottsmyndigheten (2023). Vägledning – Förebygg arbetslivskriminalitet genom upphandling. <https://www.ekobrottsmyndigheten.se/wp-content/uploads/2023/04/vagledning-forebygg-arbetslivskriminalitet-genom-upphandling.pdf> (använd: 2024-05-29)

Fair Play Bygg (2023). Fair Play Bygg Årsrapport 2023. <https://fairplaybygg.se/media/zl1hnakx/fair-play-bygg-a-rsrapport-2023-webb-1.pdf> (använd: 2024-05-31)

Johansson, Märta (2020). Människohandel och exploatering på den svenska arbetsmarknaden. <https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/10/Labour-exploitation-criminal-cases-overview.pdf> (använd: 2024-05-31)

Jämställdhetsmyndigheten (2024). Regionkoordinatorernas statistik 2023. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/media/kbocsomw/statistikrapport-regionkoordinatorerna-2024-05-07.pdf> (använd: 2024-05-31)

Jämställdhetsmyndigheten (2023). *Nationella samordningen mot prostitution och människohandel*. Människoexploatering. <https://nspm.jamstalldhetsmyndigheten.se/prostitution-och-manniskohandel/manniskoexploatering/> (använd: 2024-05-31)

Jämställdhetsmyndigheten (2021). Prostitution och människohandel. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/media/impbhoid/rapport-prostitution-och-manniskohandel-2021-23-pdf.pdf> (använd: 2024-05-29)

Naturvårdsverket (2023) Minska risken att systemet med anmälningsplikt utnyttjas för avfallsbrottslighet. <https://www.regeringen.se/contentassets-sets/a5aa6813effe42f997e839616c074461/skrivelse-minska-risken-att-systemet-med-anmalningsplikt-utnyttjas-for-avfallsbrottslighet.pdf> (använd: 2024-05-31)

Migrationsverket (2023). Fler fall av misstänkt människohandel identifierade 2022. <https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Pressrum/Nyhetsarkiv/Nyhetsarkiv-2023/2023-03-09-Fler-fall-av-misstankt-manniskohandel-identifierade-2022.html> (använd: 2024-05-31).

Myndigheter mot arbetslivskriminalitet (2024). Redovisning regionala center mot arbetslivskriminalitet. <https://www.av.se/globalassets/filer/publikationer/rapporter/redovisning-regionala-center-mot-arbetslivskriminalitet.pdf> (använd: 2024-05-28)

Mäklarsamfundet (2024). Den stora inflyttarutmaningen. <https://www.maklarsamfundet.se/sites/default/files/Media%20Opinion/pdf/Norra%20norrland.pdf> (använd: 2024-04-26)

Rostami, Amir & Mondani, Hernan (2024). Kriminella entreprenörer – en studie av den organiserade brottslighetens kopplingar till näringslivet. <https://stockholmshandelskammare.se/wp-content/uploads/2024/01/kriminella-entreprenorer--en-studie-av-den-organiserade-brottslighetens-kopplingar-till-naringslivet.pdf> (använd: 2024-05-28)

SKR (2023). Vem ska stå för risken? <https://skr.se/download/18.3cd0d917188ba187434942c6/1695990963493/Vem-ska-sta-for-risken.pdf> (använd: 2024-04-26)

SKR (2024). Förebygga och motverka välfärdsbrottslighet. <https://skr.se/download/18.16a4733718de4bf91e36cc8b/1709654029855/Checklista-f%C3%B6rebygga-v%C3%A4lf%C3%A4rdsbrott-SKR-PWC.pdf> (använd: 2024-05-30)

Stiftelsen 1000 möjligheter (2021). Allt du behöver veta om prostitution, människohandel och annan sexuell exploatering. <https://static1.squarespace.com/static/593407303e00bec37ec16f90/t/60918b6d3e4a8214c400572e/1620151150168/Allt+du+beho%CC%88ver++veta+om+prostitution%2C+ma%CC%88nniskohandel+och++annan+sexuell+exploatering.pdf> (använd 2024-04-26)